

ZUZANA ZAHRADNÍKOVÁ

UHORSKÉ SEKVENCIE O PANNE MÁRII V KONTEXTE STREDOVEKEJ MARIÁNSKEJ ÚCTY*

THE HUNGARIAN SEQUENCES TO THE VIRGIN MARY
IN THE CONTEXT OF MEDIEVAL MARIAN AWARENESS

A b s t r a c t. The Virgin Mary's esteem was extended in the Middle Ages throughout the entire Christian world. Its content was transferred not only to the liturgy but also to various forms of art. From Hungary there are several manuscripts preserved from the Middle Ages that contain rare monuments – sequences with Marian themes. The poetic texts of these chants combine references to holy scripture, pictures of nature and ordinary life, the revelation of the veneration of the Virgin Mary as the Mother of God and the Queen of Heaven as well as the desire of people to protect her and the requests for her intercessions to her Son for sinners. All of these elements point to the Marian tradition, which was very developed in the territory of what was then Hungary and its main features, typical for the later Middle Ages, reflecting not only religious feelings and expressions, but also the social and existential conditions of that time.

Key words: Medieval Marian Awareness; Manuscripts; Sequences; Virgin Mary; Hungary.

Postava Panny Márie je počas celých dejín veľkým inšpiračným zdrojom, tak v oblasti výtvarného ako aj hudobného umenia. V spojitosti hudby s liturgiou sa mariánsky kult prejavoval predovšetkým v spevoch, či už ide o liturgické spevy alebo ľudové duchovné piesne s mariánskou tematikou. V období raného kresťanstva bola osobnosť Márie zatienená uctievaním mučeníkov a vyznávačov, postupne však jej kult narastal a postava Márie ako Ježišovej Matky sa dostávala do popredia. To sa prejavilo v liturgických slávnostiach, ale aj v budovaní nových chrámov a ich zasväcovaní

Doc. PaedDr. Mgr. art. ZUZANA ZAHRADNÍKOVÁ, PhD – Kierownik Katedry Muzyki na Wydziale Pedagogiki Uniwersytetu Katolickiego w Ruzomberku (Słowacja); e-mail: zuzana.zahradnikova@ku.sk

Doc. PaedDr. Mgr. art. ZUZANA ZAHRADNÍKOVÁ, PhD – Head of the Department of Music, Faculty of Education, Catholic University in Ruzomberok (Slovakia); e-mail address: zuzana.zahradnikova@ku.sk

* Táto štúdia bola vypracovaná v rámci projektu VEGA 2/0034/17 *Obraz zbožnosti v stredovekej hudobnej kultúre na Slovensku*.

Matke Božej¹. Spočiatku bola Mária vnímaná v kristologickom svetle, tzn. vo vzťahu ku Kristovi, avšak neskôr sa toto chápanie rozšírilo o problematiku jej účasti na objektívnom vykúpení cez jej prítomnosť pod krížom, cez jej vplyv na putujúcu Cirkev, cez jej orodovanie a úlohu prostredníčky. V stredovekých teologických traktátoch sa mariológii venuje špeciálna pozornosť a mariánska problematika sa oddeľuje od kristológie. Popri mariánskych sláveniach v liturgii vznikajú ľudové pobožnosti, ktoré niekedy naberajú také veľké rozmery, že Mária zatienuje samotného Ježiša².

1. MARIÁNSKA ÚCTA V UHORSKU

Mariánsky kult na území dnešného Slovenska má z historického hľadiska bohaté korene. Jeden z prvých kostolov zasvätený Matke Božej bol postavený v roku 850 a nachádzal sa v Blatnohrade (dnes Zalavár v Maďarsku) – sídelnom mieste kniežat'a Pribinu³. Mariánska úcta sa ešte viac prehĺbila príchodom vierozvestov sv. Cyrila a sv. Metoda na Veľkú Moravu (r. 863)⁴. V ich domovine – Byzantskej ríši mal mariánsky kult spojený s liturgiou svoj pôvod, prejavoval sa predovšetkým v budovaní chrámov zasvätených Bohorodičke, v tvorbe ikon a vzniku mariánskych modlitieb.

Podľa arcibiskupa Juraja Selepčéniho – Pohronca, aj nekresťanské maďarské kmeňe po príchode na naše územie prijali kresťanstvo prostredníctvom mariánskeho kultu. *Prvý uhorský kráľ, sv. Štefan, hneď po nastúpení na trón zasvätil celú svoju ríšu Preblahoslavenej Panne Márii*⁵. Jeho príklad nasledovali aj ďalší panovníci, Belo III. dal raziť mince s obrazom Panny Márie, obraz korunovácie Karola Roberta sprítomňuje panovníka, ktorému korunu na hlavu kladie Matka Božia⁶ a prvé mariánske pútnické miesto Mariánka bolo založené uhorským kráľom Ľudovítom Veľkým⁷.

Ďalším významným historickým obdobím, v ktorom sa prehlbovala mariánska úcta, bolo obdobie tatárskych vpádov (13. storočie). Ničivé drancovanie, pustošenie

¹ P. MIKLUŠČÁK, *Mariológia*, Spišské Podhradie 1995, s. 53.

² E. ADAMIAK, *Traktat o Maryi*, in: *Dogmatyka*, t. 2, Biblioteka Więzi, Warszawa 2006, s. 119.

³ *Blatnohrad – Pribinovo sídlo v Panónii*. <http://www.hradiska.sk/2011/05/blatnohrad-po-nemecky-mosapure-dnes.html> [03.09.2018].

⁴ Dôkazom mariánskej úcty tej doby je aj Máriino vyobrazenie na bronzovom závesnom krížiku, ktorý sa našiel pri obci Mača v okrese Galanta. V. JANCURA, *Tá, ktorá oroduje za Slovensko*, <https://zurnal.pravda.sk/neznama-historia/clanok/441915-ta-ktora-oroduje-za-slovensko/> [03.09.2018].

⁵ J. SELEPČENI, *Historia Hungarica*, in: F. MIKLOŠKO, *Cesta národa s jeho patrónkou*, <http://www.impulzrevue.sk/article.php?1175> [03.09.2018].

⁶ Výjav korunovácie panovníka Karola Róberta a jeho požehnanie Pannou Máriou a malým Ježiškom je zobrazený nad severným portálom v Katedrále sv. Martina v Spišskej Kapitule, datovaný je do roku 1317.

⁷ J. MAJCHRAK, *Ako sa sedembolestná Panna Mária stala našou patrónkou*. Konzervatívny denník Postoj 14.09.2015, <https://www.postoj.sk/5765/ako-sa-sedembolestna-panna-maria-stala-nasou-patronkou> [03.09.2018].

krajiny i obyvateľstva viedli veriacich k hľadaniu útočiska u Matky Božej. Podľa tradície vieme, že pri úteku do hôr z dôvodu záchrany života a úniku pred nepriateľmi si ľud okrem nevyhnutých predmetov so sebou bral aj obrazy či sošky Panny Márie. Po odchode Tatárov, veriaci z vďačnosti postavili nové kaplnky a kostoly, ktoré boli zasvätené Matke Božej⁸.

O dve storočia neskôr, pri tureckých nájazdoch, sa veriaci ľud v stave núdze znovu obracal o pomoc k Márii. Vyzýval ich k tomu aj ostrihomský arcibiskup Ján Vitéz vo svojom pastierskom liste, kde píše: *Hrozí nám veľké nebezpečenstvo zo strany Turkov. Nepomôžu nám naše zbrane ani zbrane našich susedov. Musíme sa obrátiť o nadprirodzenú pomoc. Dejiny nás učia, že naši predkovia sa v ťažkých časoch utiekali k Panne Márii, prosili ju o pomoc a ona ich vyslyšala. Ako arcibiskup sa obraciam na vás: zasväťme sa spoločne Bolestnej Panne Márii, aby aj naďalej bola našou ochrankyňou a chránila nás pred všetkými nebezpečenstvami*⁹. V 17. storočí dal arcibiskup Juraj Selepčeni, veľký mariánsky ctiteľ, pred rozhodujúcou bitkou s Turkami rozdať vojakom medailóny s podobizňou Sedembolestnej Panny Márie. Z vďaky za záchranu a na pamiatku víťaznej bitky pri Viedni vyhlásil pápež Inocent XI. deň 12. september za sviatok Mena Panny Márie¹⁰.

Mariánsky kult na našom území zostal živý až do súčasnosti. Viaže sa predovšetkým na Máriu ako Sedembolestnú Matku, ktorá práve cez svoje utrpenie a bolesti bola blízka malému národu, ktorý bol v minulosti tak často skúšaný a ohrozovaný nepriateľmi. V roku 1927 ju pápež Pius XI. vyhlásil za hlavnú patrónku Slovenska¹¹.

2. MARIÁNSKE SEKVENCIE V UHORSKÝCH PRAMENŔOCH

Existenciu mariánskej úcty na našom území v období stredoveku potvrdzujú aj liturgicko-hudobné rukopisy, ktoré sa zachovali v našich a maďarských knižniciach¹².

⁸ D. CURILA, *Spoločnosť: Mariánska hora v Levoči*. Konzervatívny denník Postoj 02.07.2009. <https://www.postoj.sk/1105/spolocnost-marianska-hora-v-levoci> [03.09.2019]; F. DLUGOŠ, *Levoča – Mariánska hora*. <http://www.putnickemiesta.sk/putnicke-miesta-na-slovensku/spisska-dieceza/levoca-marianska-hora/> [03.09.2018].

⁹ J. MAJCHRAK, *Ako sa Sedembolestná Pana Mária*.

¹⁰ Tamže.

¹¹ Sviatok Sedembolestnej Panny Márie si Cirkev pripomína 15. septembra. Prvá zmienka o tomto sviatku pochádza z roku 1412, ustanovený bol však až v roku 1727. Hlavná svätyňa Sedembolestnej Panny Márie na Slovensku je bazilika minor v Šaštíne. Porov. A. ADOLF, *Liturgický rok. Historický vývoj a súčasná praxe*, Vyšehrad, Praha 1998, s. 209.

¹² R. ADAMKO, *Spiritualita mariánskych neskorostredovekých spevov v rukopisoch zo Slovenska*, in: *O, Maria, laude digna*. Zborník z vedeckej konferencie, ed. R. Podpera, Verbum, Ružomberok 2011, s. 21.

V dostupných stredovekých rukopisoch pochádzajúcich z územia Uhorska, nachádzame 13 mariánskych sekvencií¹³. Ide o neskoršie, rýmované sekvencie, spadajúce do obdobia 12.-16. storočia. Podľa definície I. Pawlaka sú to sekvencie, spadajúce do neskoršieho obdobia, ktoré oproti sekvenciám skoršieho typu majú už svoju vlastnú rytmiku a sú rýmované¹⁴. Prvé štyri sekvencie (Tabuľka 1) sa nachádzajú výlučne v uhorských prameňoch.

Tabuľka 1.

Názov	Prameň	Storočie	Melódia
Collaudemus venerantes nostri regis adorantes	HR-Zu MR 52 – Kyrial – Sequentiary from Zagreb	14.	CF: Sonet plausus laetabundi
Mira mater extitisti	H-Bn MNy 1 – Budapešť, Benedictine Sacramentary from Hungary (Boldva)	12.	CF: Laudes crucis attolamus
Ab aeterno tempore De conceptione Beatae Mariae Virginis	RO-Mbe s. sign. – Mediaș, Sequentiary from Medgyes	15.	CF: Veni Sancte Spiritus
O Maria, virgo dia Feria quinta [de Beatissima Virgine Maria]	RO-Sb 759, Sibiu, Gradual from Brassó (Brasov); SK-Sk Mus 1 – Spišská Kapitula, Gradual from Szepes (Spišský graduál)	15.	CF: O beata beatorum martyrum sollempnia

Ďalších 7 sekvencií s mariánskou tematikou (Tabuľka 2) nájdeme aj v prameňoch mimo územia Uhorska, a to vo francúzskych (*Altissima providente; Ave sidus lux dierum; Missus Gabriel de caelis; Salve, mater Salvatoris; Tibi cordis in altari*), nemeckých (*Altissima providente; Ave sidus lux dierum; Imperatrix gloriosa potens et imperiosa; Tibi cordis in altari*), augustiánskych a benediktínskych (*Altissima providente; Altissima providente; Ave Verbi Dei parens; Missus Gabriel de caelis; Tibi*

¹³ A. KOVÁCS, *Monuments of medieval liturgical poetry in Hungary. Sequences – Critical Edition of Melodies*. Liszt Ferenc Academy of Music, Church Music Research Group, Budapest 2017.

¹⁴ I. PAWLAK, *Muzyka liturgiczna po Soborze Watykańskim II w świetle dokumentów Kościoła*, Polihymnia, Lublin 2001², s. 324-325.

cordis in altari); poľských (*Altissima providente; Ave sidus lux dierum; Ave Verbi Dei parens; Missus Gabriel de caelis; Tibi cordis in altari*), českých prameňoch (*Altissima providente; Ave sidus lux dierum; Ave Verbi Dei parens; Missus Gabriel de caelis*) a i.

Tabuľka 2.

Názov	Prameň U	Storočie	Melódia
Altissima providente In festo Praesentationis Virginis Benedictae	HR-Zu MR 6 – Zagreb, Gradual from Zagreb	14.	CF: Quam dilecta tabernacula
Ave sidus lux dierum	H-Efkó I. 3 – Esztergom, Graduál of King Wladislas, TR-Itks 68 – Gradual of Ferenc Futaki SK-BRm EL 18 – Missale Notatum from Esztergom	13.	vlastná
Ave Verbi Dei parens De visitatione Beatae Mariae Virginis	CantCsik – Sumuleu Ciuc, Cantional from Csíksomlyó	14.	CF: In caelesti gerarchia
Imperatrix gloriosa potens et imperiosa	H-Efkó I. – Esztergom, Graduál of King Wladislas, SK-Sk Mus 1 – Spišská Kapitula, Gradual from Szepes	12.	vlastná
Missus Gabriel de caelis	HR-Zu MR 6 – Zagreb, Gradual from Zagreb	12.	vlastná
Salve, mater Salvatoris vas electum, vas honoris In octava Assumptionis Beatae Mariae Virginis	H-Efkó I. 3 – Esztergom, Graduál of King Wladislas, HR – Za. d.182 – Zagreb, Gradual from Zagreb, RO.Mbe s.sign. – Medias, Sequentiary from Medgyes	12.	vlastná
Tibi cordis in altari	HR-Zu MR 6 – Zagreb, Gradual from Zagreb	13.	CF: In caelesti gerarchia

Nás však bude zaujímať textová stránka vyššie spomenutých sekvencií a jej prepojenie na mariánsku úctu v stredoveku, ako aj mariánska symbolika vychádzajúca z prameňov Sv. písma, prírody, bežného života či mariánskych modlitieb.

3. PREPOJENIE NA SV. PÍSMO

3.1. MÁRIA A STARÝ ZÁKON

I keď Mária – Ježišova Matka je postavou novozákonnou, jej význam a dôležitosť sa prejavuje už tým, že sa na ňu vzťahujú aj niektoré texty zo Starého zákona. V skúmaných sekvenciách nachádzame pripodobnenie a prirovnanie najmä k významným mužom, ktorí mali dôležitú úlohu a postavenie v dejinách vyvoleného – Izraelského národa.

3.1.1. ABRAHÁM

Slovné spojenie *Ex Abrahae semine* /potomstvo Abraháma/ (*Ab aeterno tempore*) odkazuje na osobu Abraháma, ktorý je príkladom poslušnosti vo viere v Boha. Ako čítame v knihe Genezis, Boh si vyvolil Abraháma za praotca vyvoleného národa, poslal ho do neznámej krajiny a prisľúbil mu požehnanie a rozmnoženie potomstva¹⁵. Zároveň ho však podrobil veľkej skúške, kde ako obeť žiada život Abrahámovho syna Izáka. Abrahám svojou poslušnosťou dokázal Bohu svoju vieru a oddanosť a Boh život jeho syna ušetril¹⁶. Paralela s Máriou je veľmi zjavná. Aj ju si Boh vyvolil, očakáva od nej dôveru a odovzdanosť, ktoré potvrdila svojím vyznaním *Hľa, služobnica Pána, nech sa mi stane podľa tvojho slova* (Lk 1, 38). Tak ako od Abraháma, aj od Márie žiada obetovanie svojho syna, ktorého však pred smrťou neuchráni. Ona však pokorne prijíma utrpenie, a tak ako Abrahám, aj ona plne dôveruje Bohu. Na základe svojich postojov a viery v Boha sa Abrahám nazýva otcom vyvoleného národa, Márii zas právom patrí titul Matka Cirkvi¹⁷.

¹⁵ Gn 12,1-4.

¹⁶ Gn 22,1-14.

¹⁷ *Predobrazy Panny Márie v Písme svätom v Starom zákone*. <http://www.maria.sk/predobrazy-panny-marie-v-pisme-svatom-stareho-zakona#Predobraz%20Panny%20M%C3%A1rie%20v%20Abrah%C3%A1movi> [03.09.2018].

3.1.2. JESSE

Ďalším významným mužom Starého zákona, ktorého meno nachádzame aj v Novom zákone, je Jesse, nazývaný aj Izai¹⁸. Bol otcom kráľa Dávida, syn Obeda a vnuk starozákonného manželského páru Bóza a Rúth. Patril medzi vážených občanov Betlehema. Jeho meno nachádzame v spojení so slovom koreň či výhonok. Výraz Jesseho výhonok – *Virga Iesse (O Maria, virgo dia)*, Iesse stirpe orta (*Ave, verbi Dei parens*) ako aj Jesseho koreň – *Radix Jesse (Imperatrix gloriosa)* odkazujú na rodovú líniu Márie a jej syna Ježiša. Starozákonný text knihy Izaiáša predpovedá príchod Mesiáša: *Z pňa Jesseho vypučí ratolesť a z jeho koreňov výhonok vykvitne (Iz 11,1)*. Niektorí exegeti chápu pod pojmom ratolesť z koreňa Jesseho postavu Márie a pod výhonkom, kvetom, Ježiša. Iní však oba pojmy – ratolesť i výhonok – pripisujú Ježišovi. Mária je však právom nazývaná aj *koreň Jesseho*, keďže sama pochádza z jeho rodu¹⁹.

3.1.3. DÁVID A ŠALAMÚN

Postavy starozákonných kráľov Dávida a Šalamúna sú s osobou Márie spájané predovšetkým pre ich kráľovskú hodnosť. Ako symbol kráľovskej moci je tu použitý obraz trónu Dávida – *Sedes David (Collaudermus venerantes)* a trónu Šalamúna – *Tu tronus est Salomonis (Salve, mater Salvatoris)*²⁰. Vladársky trón bol znakom kráľov a ich vlády nad ľuďmi. Zvyčajne mal podnožku a pódium, veľmi často bol v Palestíne zdobený sochami zvierat, ktoré zvýrazňovali vladársku moc.

3.1.4. GEDEON

Mária sa v jednej zo sekvencií pripodobňuje aj rúnu Gedeona – *vellus Gedeonis (Ave, verbi Dei parens)*. Gedeon bol jedným z najvýznamnejších sudcov v Izraeli, pochádzal z Manasesovho kmeňa. Príbeh spájajúci sa s Gedeonovým rúnom hovorí o tom, ako Gedeon pred bojom s Madiánčanmi žiada Boha o znamenie, že bitku vyhrá a zvíťazí nad nepriateľmi. Znamením mala byť rosa, ktorá sa počas jednej noci utvorí len na ovčom rúne. Počas druhej noci malo byť rúno suché a rosa mala

¹⁸ 1Sam 16, 1-18.

¹⁹ *Sväté písmo Starého i Nového zákona*, Spolok sv. Vojtecha, Trnava 1998, s. 1481.

²⁰ Podobnú spojitosť Márie a kráľa Šalamúna môžeme vidieť aj vo víziách sv. Brigity Švédskej, ktorá v 3. knihe, kapitole 29 pripodobňuje Máriu k Šalamúnovmu chrámu.

byť na celej zemi okolo rúna²¹. Podľa biblického slovníka je rosa symbolom milosti, Božieho požehnania a Božej prítomnosti. V poetických textoch sekvencií vníma autor Máriu ako tú, ktorá bola „milostiplná“ a na ktorej sa v plnej miere prejavilo Božie požehnanie, nielen pre ňu samotnú, ale pre celé ľudstvo.

3.2. MÁRIA A NOVÝ ZÁKON

Hoci nám Nový zákon hovorí o Panne Márii málo, je jednou z jeho najdôležitejších postáv. Ona je centrálnou postavou Ježišovho príchodu na svet. Od zvestovania (uvádzaného v Lukášovom evanjeliu), kedy ju anjel nazval „milostiplná“ a zjavil jej, čo od nej Boh očakáva, ona svojou odpoveďou a súhlasom „hl’a služobnica Pána“ stala sa Spasiteľovou Matkou.

Mariánske sviatky, ktoré sa slávia do dnešných dní, sú pamiatkou na udalosti v jej živote. Jedným zo sviatkov, a jednou z najdôležitejších udalostí v Máriinom živote je Zvestovanie. Tento príbeh bol veľkou inšpiráciou pre mnohých umelcov, či už išlo o oblasť hudby alebo, výtvarného umenia či architektúry. V skúmaných sekvenciách nachádzame texty, ktoré sú viazané na túto skutočnosť.

V sekvencii *Collaudermus venerantes* je rýmovaný text, ktorý takmer presne zodpovedá textu v Sv. písme: Máriina otázka Čo je to za pozdrav? – *Que haec salutatio?*; anjelova odpoveď *Neboj sa Mária – Ne timeas, o Maria; počneš a porodiš – concipies et paries; on bude veľký – erit magnus et immensus; Pán Boh mu dá trón jeho otca Dávida – Sedem David, patris sui, dabit nato ventris tui Deus, Pater caelicus; bude kralovať v dome Jakubovom – domo Iacob regnatus; Ako sa to stane? Veď ja muža nepoznám? – Et quomodo erit verum, Quod nec ordo poscit rerum, cum sim viri nescia?*²²

Ten istý námet je obsahom aj sekvencie *Missus Gabriel*, kde však dej zvestovania nie je predstavený presnými citátmi z Písma, ide skôr o voľný opis. Výnimkou sú slová anjela „Duch svätý Ťa zatieni a skrze jeho moc počneš Boha“ – Nam: Per Sacrum inquit Flamen et virtutis obumbramen Deo gravidaberis²³.

Tretí opis Zvestovania nachádzame v sekvencii *Altissima providente*, kde sa hovorí, že Mária sa nad jeho /anjelovými/ slovami zarazila a rozmýšľala, čo znamená takýto pozdrav – Erudita stat tacitam Verba quam sint insolita, Contemplatur²⁴.

²¹ Sdc 6,36-40.

²² Lk 1,26-38.

²³ Lk 1,35 Duch Svätý zostúpi na teba a moc Najvyššieho ťa zatieni.

²⁴ Lk 1, 29.

4. OSLOVENIA, TITULY

4.1. MATKA

Máriu vzývame ako Kristovu matku a úcta, ktorú jej pritom preukazujeme, je odôvodnená Kristovou osobnosťou. Toto oslovenie je blízke všetkým ľuďom, pretože vzťah matky a dieťaťa je prvým, ktorý každý jednotlivec v živote skúsi, je to kľúčový vzťah. Cez vzťah a lásku k vlastnej (ľudskej) matke je nám blízke vytvoriť si vzťah k Matke Božej. Máriu ako matku chápeme v dvoch rovinách – v telesnej, ako matku Ježiša a duchovnej – ako matku všetkých ľudí, ktorí sa utiekajú k jej synovi Ježišovi. On sám upevnil a zdôraznil vzťah medzi ňou a ľudstvom, keď Márii povedal: „Žena, hľa, tvoj syn”, a Jánovi – v tom momente reprezentantovi celého ľudstva – „Hľa, tvoja matka”²⁵.

Veľmi často je podstatné meno matka skonkretizované prídavným menom, ktoré charakterizuje Máriine vlastnosti, zvyrazňuje jej charakter či odkazuje na jej panenský stav: matka dobrá – pia matris (*Missu Gabriel de caelis*); matka zázračná – mira mater (*Mira mater extitisti*); niektoré spojenia odkazujú priamo na jej syna Jažiša Krista – Spasiteľa a Boha: matka Spasiteľa – mater Salvatoris (*Salve, mater Salvatoris*); panenská matka Krista – Christi matrem virginem (*Collaudemus venerantes*); najsvätejšia Matka Božia (*Collaudemus venerantes*). Niekedy je slovo matka spojené so slovom dcéra, čo ukazuje na Máriu ako Matku Ježiša a zároveň dcéru Boha: matka a dcéra – Mater atque filia (*Imperatrix gloriosa*).

4.2. KRÁĽOVNÁ

V ranom stredoveku bol titul kráľ väčšinou späť s cirkvou a udeliť ho mohol len pápež. Išlo o druhú najvyššiu monarchistickú hodnosť po cisárovi. Z dôvodu dôležitosti a výnimočnosti tohto vladárskeho postu je často aj Mária označovaná ako kráľovná – regina (*Ave sidus, lux dierum*), či dokonca cisárovná – imperatrix (*Imperatrix gloriosa*), a to nie ako vládkyňa určitej pozemskej ríše, ale celej zeme a neba, nielen ľudských bytostí, ale aj anjelov: kráľovná anjelov – angelorum regina (*Ab aeterno tempore*), regnas domo, que stellata – vládnesh v dome medzi hviezdami (*Mira mater*), naša pravá pani – nostra vera domina (*Ab aeterno tempore*). Tento titul má spojitosť s mariánskym sviatkom ako aj dogmou o Nanebovzatí Panny

²⁵ Jn 19, 26-27.

Márie²⁶. Potvrdenie Márie ako Kráľovnej nachádzame aj v dogmatickej konštitúcii *Lumen gentium*, kde sa píše, že *nepoškvrnená Panna... bola vzatá s telom i dušou do nebeskej slávy a Pán ju povýšil za Kráľovnú vesmíru, aby sa tak plnšie pripodobnila svojmu Synovi, Pánovi pánov a víťazovi nad hriechom a smrťou*²⁷. Status Márie Kráľovnej býva niekedy doplnený aj symbolmi vladárskych žien a kráľovských matiek²⁸, ku ktorým patrili šperky: drahokam žien – *gemma mulierum* (*Ave, sidus*) alebo je Mária označená ako ozdoba: ozdoba sveta – *mundi decus* (*Ave, sidus*); ozdoba panien – *decus virginum* (*Salve, mater Salvatoris*).

5. PRÍRODNÉ SYMBOLY A ÚŽITKOVÉ PREDMETY

5.1. KVETY A RASTLINSTVO

Tak ako v biblii, aj v textoch sekvencií nachádzame množstvo údajov o rastlinstve: stromoch, kríkoch, trávach, kvetoch. V spojitosti s Máriou sa najčastejšie stretávame (najmä v poetických textoch) s prirovnaniami kvetov, a to buď všeobecne: vôňa kvetu – odor floris (*O, Maria, virgo dia*); kvet z trňa, bez trňa – flos de spina, spina carens (*Salve, mater Salvatoris*), kvitnúca ratolesť – virga florens (*Imperatrix gloriosa*) alebo sa spomínajú konkrétne názvy kvetov: ruža, ľalia, konvalinka: kvitnúca ruža – vernans rosa (*O, Maria, virgo dia*), kvet konvalinky – flos campi convallium; výnimočná ľalia – singulare lilium (*Salve, mater Salvatoris*), ruža bez trňa – rosa spina carens (*Ave, sidus, lux dierum*).

Okrem týchto spomenutých nájdeme odkazy na rastliny, ktoré sa využívali ako súčasť voňavých olejov, masť či dokonca parfumov: škoricca, kadidlo, myrha, nardus²⁹ – cinamomum, calamum, myrrham, thus et balsamum; voňajúca rastlina – nardus odorifera (*Salve, mater Salvatoris*)³⁰.

Aby sa lepšie vyzdvihol kontrast medzi Máriou a hriešnym ľudstvom, ona je prirovnaná k ruži bez trnia, prípadne kvet z trňa ale bez trňa, ľudstvo k trňovému plotu – nos spinetum (*Salve, mater Salvatoris*). Okrem samotného názvu kvetu nachádzame v sekvenciách aj spojenie kvetu s cnosťou, napr. ľalia cudnosti – castitatis lilium (*O, Maria, virgo dia*), ruža trpezlivosti – rosa patientiae (*Salve, mater Salvatoris*); kvet skromnosti – flos pudoris (*O, Maria, virgo dia*).

²⁶ M. MINAŘÍK O. Carm, *Mariánska dogmata*, Karmelitánské nakladateľstvi, Kostelní Vydří 1991, s. 30-36.

²⁷ Dogmatická konštitúcia o Cirkvi *Lumen gentium*, Kapitola II, čl. 59.

²⁸ *Encyklopedie Bible. M-Ž*, s. 635.

²⁹ Nardus – aromatická rastlina, z ktorej sa lisoval voňavý olej.

³⁰ Rastliny ako šafran, puškvorec, škoricca, myrha a aloa sú spomínané aj v Piesni piesní (Pies 4, 14).

Obľúbenosť prirovnania ku kvetom je pochopiteľným dôsledkom ľudovej zbožnosti, kedy ľud na znak svojej úcty k Matke Božej prinášal k jej obrazom a sochám kytice kvetov a zdobil ich nimi. To sa neskôr prenieslo aj do niektorých mariánskych sviatkov³¹, napr. Nanebovzatie Panny Márie, dávnejšie známe ako smrť Panny Márie – svätenie kvetov, obilia (15. august) či Navštívenie Alžbety Pannou Máriou – svätenie kvetov spojitosti s predstavami o úrode, plodnosti (2. júl). Zaujímavé je aj prirovnanie k nezotatému cédru z Libanonu – Libanusque non excisus (*Salve, mater Salvatoris*). Céder ako strom mal pre svoju veľkú hospodársku hodnotu, veľkosť a krásu medzi stromami vedúce miesto. Cédrovým drevom bol obložený Chrám a Šalamúnov palác, cédrové drevo sa používalo na výrobu lodných stožiarov a v neposlednom rade bol céder symbolom boháčovej moci³².

5.2. HVIEZDA MORSKÁ

Veľmi častým prírodným motívom a astronomickým obrazom, spájaným s Máriou, je hviezda morská – stella maris (*O Maria, virgo dia; Ave, sidus; Salve, mater Salvatoris*). Hviezdy hlásajú slávu Boha (Ž 8,4), ich žiara slúži ako obraz žiary spravodlivých (Da 12,3; Zj 1,16.20). Hviezde morskej sa od vekov pripisovali dve vlastnosti – priťahovanie železa a vedenie všetkých blúdiacich na mori³³. V prípade Márie ide o blúdiace ľudstvo na zemi, kedy ona, ako Matka Božia ukazuje smer a vedie ľudí bezpečne do prístavu neba. S orientáciou pomocou hviezd boli úzko prepojení najmä námorníci a osoby plaviace sa po mori. Z tohto dôvodu je Mária označovaná aj ako osvetlenie morí – *illustrans Maria (Ave, Verbi Dei parens)* či prístav plavby – *portus navigantium (O Maria, virgo dia)*. V Balámovom proroctve v knihe Numeri je spomenutá „Hviezda vychádzajúca z Jakuba“³⁴. Toto slovné spojenie je v stredoveku často spájané s Máriou a bolo vysvetľované mesiášsky: Jakubova žiariaca hviezda – *Iacob micans stella (Ave, Verbi Dei parens)*.

V homílii sv. Bernarda z Clairvaux, opáta, čítame: *Ona (Mária) je tá vznešená hviezda, ktorá vyšla z Jakuba, a jej lúč osvecuje celý svet a jej jas sa skveje na nebesiach, preniká do hĺbín a rozjasňuje celú zem. Ale ona rozohrieva viac myseľ ako telo, podporuje čnosti a spaľuje neresti*³⁵.

³¹ O. DANGLOVÁ. *Mariánske sviatky*, <https://www.ludovakultura.sk/položka-encyklopedie/marianske-sviatky/> [03.09.2018].

³² *Encyklopedie Bible. M-Ž* s. 539.

³³ R. ADAMKO, *Spiritualita mariánskych*, s. 23.

³⁴ Num 24,17.

³⁵ *Z homílií sv. Bernarda, opáta. Porov. Hvězda mořská – Jméno Panny Marie*. <http://www.vojtechkodet.cz/temata/maria/hvezda-morska-jmeno-panny-marie.html> [03.09.2018].

5.3. NÁDOBA

Veľmi často sa Mária prirovnáva k nádobe, k schránke určenej na uchovávanie vzácných predmetov. Nádoba sa však v prípade Márie chápe a pripodobňuje „priestoru“, v ktorom prebýval Boh. Keďže bola hodná toho, aby vo svojom tele počala a nosila Božieho Syna, podstatné slovo Nádoba je ešte doplnené a zosilnené prídavným menom či predmetom: nádoba výborná – *vas electa*, ozdobná – *vas insigne*, nádoba cti – *vas honoris*, nebeskej milosti – *vas caelestis gratiae*, nádoba vytvorená rukou múdrosti – *vas excisum manu sapientiae* (*Salve, mater Salvatoris*). Múdrost' tu zastupuje Boha Otca, ktorý si Máriu vyvolil za Matku svojho Syna a „vymodeloval“ z nej nádobu nebeskej milosti – bez poškvرنy dedičného hriechu. Skrze Ježiša, ktorý je v jednote s Otcom a Duchom svätým, nájdeme aj označenie „príbytok Trojice“ – *Trinitatis scrinium* (*O Maria, virgo dia*) či príbytok Božieho slova – *Verbo Dei cella* (*Ave, sidus*)³⁶.

6. MÁRIA AKO ORODOVNÍČKA A PRÍMLUVNICA

Jedným z najcharakteristickejších rysov a znakov mariánskej stredovekej spirituality je vnímanie Márie ako orodovníčky. Na ňu sa obracia ľudstvo a prosí ju, aby zaň orodovala a prihovárala sa u svojho syna Ježiša Krista, a to vďaka jej privilegiu byť jeho Matkou. Pôvod myšlienky a uctievania Márie ako najúčinnnejšej orodovníčky u jej Syna pochádza z Východu, postupne však boli rozvíjané aj na Západe. Už v 5. storočí sa na Východe Mária považovala za prostredníčku medzi Bohom a ľuďmi, za matku, ktorá vie utíšiť hnev Boha Otca, za nežnú matku, ktorá sa stará nielen o Ježiša, ale aj o všetkých ľudí. Najlepším príkladom je modlitba Pod tvoju ochranu (*Sub tuum praesidium*), ktorá celá má charakter prosby o ochranu, o pomoc v núdzi a v nebezpečenstve³⁷. Aj v iných mariánskych modlitbách nachádzame tento aspekt: *Tota pulchra est Maria* (*Tu advocata peccatorum*), *Salve Regina* (*Mater misericordiae; advocata nostra*); *Regina coeli* (*Surgere qui curat populo, peccatorum miserere.*) ako aj v Litániách Loretánskych (útočisko hriešnikov, pomocnica kresťanov).

³⁶ Jn 1,14.

³⁷ Jej predchodkyňou bola modlitba pochádzajúca z Egypta z 3. storočia. Prvý krát sa v nej objavuje mariánsky titul Bohorodička. E. ADAMIAK, *Traktat o Maryi*, s. 114. S. STOLÁRIK, *Pod tvoju ochranu*, https://narodnestretnutiemladeze.sk/wp-content/uploads/2017/12/04_O2H-zit-v-pravde_Mariina-cesta4_Pod-tvoju-ochranu.pdf [05.09.2018].

Žiadosť o ochranu a pomoc nachádzame aj v spomínaných sekvenciách. Takmer vždy sa táto prosba objavuje v záverečných veršoch sekvencií: *Dei Mater Sanctissima, te precamur seduli, miserere peccatorum ... (Collaudemus venerantes)*; *Da, ut simus liberi a peccatis et puri, nam immaculata es (Ab aeterno tempore)*; *O reorum advocata, per te sit ipsorum grata, causa coram iudice (Tibi cordis in altari)*.

Prosha o ochranu je doplnená vyjadrením túžby ľudí prebývať vo večných príbytkoch a spolu s Máriou naveky chváliť Ježiša – Boha: *Eja, tecum ut laudemus, ora, dulcis Maria (Ave verbo dei)*; *Ut carnali, quo gravamur, compede sic absolvamur, ut soluti transferamur, ad caeli palatia, Maria (Imperatrix gloriosa)*; *Regnas domo, quae stellata, illuc trahe nos, beata, ut te iugiter colamus et cum iustis pertingamus sempiterna gaudia (Mira mater)*; *Nos ergo sic tueraris, ut fructu, quo gloriaris, fruamur in saecula. (Altissima providente)*.

Odkaz na stredovekú spiritualitu nachádzame aj v prosbe o milosť a pomoc v hodine smrti. Keďže V tom čase hrozili ľuďom mnohé nebezpečenstvá, či už v podobe bojov a vojen, alebo v podobe chorôb a nákaz. Preto ľud často prosí Matku Božiu o pomoc v hodine smrti, o to, aby ľudské srdce bolo čisté a pevné a o jej príhovor u Syna pri poslednom súde³⁸: *Hora mortis da, ut fortis, sit cordis contritio (O Maria, virgo dia)*.

V súvislosti s vojnami a bitkami v sekvencii *Salve mater salvatoris* nachádzame v poslednej strofe text, týkajúci sa boja. I keď väčšina týchto textov sa týka skôr duchovných záležitostí, v tomto prípade duchovného boja medzi dobrom a zlom, na základe historických skutočností sa môžeme domnievať, že ľudstvo prosí o pomoc Matku Božiu i v reálnom boji či vojne: *In procinctu constituti, te tuente simus tuti, Parvitatibus et versuti, tue cedat vis virtuti, dolus providentia (Salve mater salvatoris)*.

ZÁVER

Mariánsky kult bol v stredoveku značne rozšírený aj na vtedajšom území Uhorska, o čom svedčia vyššie spomenuté sekvencie. Ich poetické texty odrážajú nielen úctu k Matke Božej, náboženské prejavy a liturgickú prax, ale aj spoločenské a existenčné podmienky tej doby. Dokazujú, že pre veriacich v tom čase bola Mária matkou, kráľovnou, orodovníčkou, prostredníčkou, ochranou pred každým nebezpečenstvom a hrôzou, záchranou v hodine smrti. Sú dôkazom, že poeticko-hudobné diela plne reflektovali vieru a náboženský obraz tej doby, ako aj jedinečnosť a dôležitosť Božej matky v dejinách ľudstva.

³⁸ Najznámejšia mariánska modlitba *Zdravas, Mária* tiež končí slovami: *pros za nás hriešnych teraz i v hodinu smrti našej*.

LITERATÚRA

- ADAMIAK E., *Traktat o Maryi*, in: *Dogmatyka*, t. 2, Biblioteka Więzi, Warszawa 2006.
- ADAMKO R., *Spiritualita mariánských neskorostredovekých spevov v rukopisoch zo Slovenska*, in: *O, Maria, laude digna*. Zborník z vedeckej konferencie, ed. R. Podpera, Verbum, Ružomberok 2011.
- ADOLF A., *Liturgický rok. Historický vývoj a současná praxe*, Vyšehrad, Praha 1998.
- Blatnohrad–Pribinovo sídlo v Panónii*, <http://www.hradiska.sk/2011/05/blatnohrad-po-nemecky-mo-sapurc-dnes.html> [03.09.2018].
- JANCURA V., *Tá, ktorá oroduje za Slovensko*. <https://zurnal.pravda.sk/neznama-historia/clanok/441915-ta-ktora-oroduje-za-slovensko/> [03.09.2018].
- KOVÁCS A., *Monuments of medieval liturgical poetry in Hungary*. Sequences – Critical Edition of Melodies, Liszt Ferenc Academy of Music, Church Music Research Group, Budapest 2017.
- MIKLUŠČÁK P., *Mariológia*, Spišské Podhradie 1995.
- MINAŘÍK M.O. Carm., *Mariánska dogmata*, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 1991.
- PAWŁAK I., *Muzyka liturgiczna po Soborze Watykańskim II w świetle dokumentów Kościoła*, Polihymnia, Lublin 2001².
- SELEPČENÍ J., *Historia Hungarica*, in: F. MIKLOŠKO, *Cesta národa s jeho patrónkou*, <http://www.impulzrevue.sk/article.php?1175> [03.09.2018].
- STOLÁRIK S., *Pod tvoju ochranu*, https://narodnestretnutiemladeze.sk/wp-content/uploads/2017/12/04_O2H-zit-v-pravde_Mariina-cesta4_Pod-tvoju-ochranu.pdf [05.09.2018].

WĘGIERSKIE SEKWENCJE O MARYI PANNIE W KONTEKŚCIE
ŚREDNIOWIECZNEGO KULTU MARYJNEGO

Streszczenie

Kult Maryi Panny został rozszerzony w średniowieczu na cały świat chrześcijański. Wyraźnie zaznaczył się nie tylko w liturgii, ale także w różnych formach sztuki. Do naszych czasów zachowało się kilka średniowiecznych rękopisów węgierskich, zawierających rzadkie zabytki – sekwencje o tematyce maryjnej. Teksty poetyckie tych śpiewów łączą w sobie odniesienia do Pisma Świętego, natury i życia codziennego, Maryi Dziewicy jako Matki Bożej i Królowej Nieba, a także prośby o wstawiennictwo u Jej Syna za grzesznikami. Wszystkie te elementy wskazują na rozwiniętą na terytorium ówczesnych Węgier tradycję maryjną oraz jej główne cechy, typowe dla późnego średniowiecza, odzwierciedlające nie tylko uczucia religijne, ale także społeczne i egzystencjalne uwarunkowania tamtych czasów.

Słowa kluczowe: średniowieczny kult maryjny; rękopisy; sekwencje; Maryja Panna; Węgry.